

Friedrich List (1789–1846)

List werd aan het begin van de Franse revolutie geboren in de toenmalige vrije rijksstad Reutlingen (Württemberg). Hij was een telg uit het grote gezin van een gemoedelijke respectabele leerlooier. De afkeer van de bureaucratie en de drang naar onafhankelijkheid die er in dit milieu heersten, hebben op de jonge List zeker hun invloed gehad. Het ging de jonge List in eerste instantie overigens niet voor de wind. Noch op de Latijnse school, noch op de daaropvolgende fabriek hield hij het lang uit. Wel ontwikkelde hij zich zelf op allerlei gebied en via een baantje op een kantoor kwam hij uiteindelijk als chef bij de belastingen terecht. Hier begon hij zich zeer actief met economie en politiek bezig te houden, waarbij hij de liberale beginselen was toegeaan.

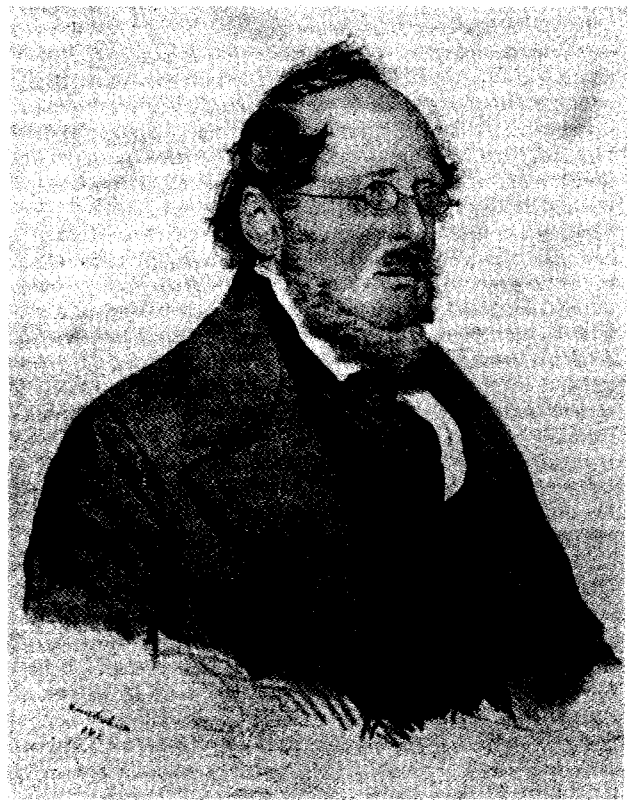
In deze tijd trachtte de koning van Württemberg zich staande te houden door liberale concessies te doen. Een vriendschap met de liberale minister Von Wangenheim leverde List een professoraat op aan de net opgerichte universiteit van Tübingen, waar hij ijverig de leer van Adam Smith verkondigde. Van studentenzijde was er echter weinig aandacht en van collega's antipathie. De val van Von Wangenheim en het feit dat hij zonder toestemming een consulerij had aanvaard van de door hem opgerichte Vereniging van kooplieden en fabrikanten, liepen uit op zijn ontslag.

List pleitte sterk voor liberalisering van de binnenlandse handel en het oprichten van een douane-unie:

„Achtunddreißig Zoll- und Mautlinien in Deutschland lähmen den Verkehr im Innern und bringen ungefähr dieselbe Wirkung hervor, wie wenn jedes Glied des menschlichen Körpers unterbunden wird, damit das Blut ja nicht in ein anderes überfließe. Um von Hamburg nach Österreich, von Berlin in die Schweiz zu handeln, hat man zehn Staaten zu durchschneiden, zehn Zoll- und Mautordnungen zu studieren, zehnmal Durchgangszoll zu bezahlen. Wer aber das Unglück hat, auf einer Grenze zu wohnen, wo drei oder vier Staaten zusammenstoßen, die verlegt sein ganzes Leben mitten unter feindlichgesinnten Zöllnern und Mautnern; der hat kein Vaterland.“

Toen List hierna in de Württembergse Kamer werd gekozen, trok hij er al even fel van leer tegen de heersende bureaucratie en kwam met zeer radicale hervormingsvoorstellen zoals het verminderen van het aantal ambtenaren, het komen tot een enkele inkomstenbelasting en openbare rechtspraak door een jury. Door zijn felle opstelling, zijn in Duitsland aansprekende exuberante retoriek gedragen door een echte verontwaardiging en afgewisseld met een bijtend sarcasme, begonnen de leiders van de Duitssprekende staten, met aan het hoofd Von Metternich van Oostenrijk hem als een gevaarlijk demagoog te beschouwen. Uiteindelijk zag men kans hem uit de Kamer te laten zetten en hem wegens ondermijnende activiteiten tot 10 maanden gevangenisstraf te laten veroordelen. Op zijn belofte te emigreren werd hij in 1825 vrijgelaten.

In de Verenigde Staten kwam List, volgens Schücking „eine verkörperte Initiative“, eerst goed tot zijn recht. Handelend volgens zijn eigen gezegde „das beste Werk dass man in diesem neuen Land über politische Oekonomie lesen kann, ist das Leben“, bouwde List met allerlei activiteiten snel een vermogen op. Na het drijven van een niet renderende boerderij werd hij de succesvolle redacteur van de Duitse krant *Der Adler* en toen hij op een wandeling een kolenveld ontdekte, werd hij mijneigenaar. Hieruit vloeide weer het mede-eigendom van een spoorwegmaatschappij voort (1831). Ondertussen verdiepte hij vanuit de praktijk zijn theoretische inzicht in de economie, hetgeen resulteerde in het verlaten van de leer van Adam Smith. Zijn ideeën over

protectionisme vonden in de VS veel bijval. Zijn *Outlines of American political economy* (1827) leidde zelfs tot de acceptatie van de Tariff Bill van 1828. Volgens Schumpeter kan men List dan ook in zekere zin tot de belangrijke Amerikaanse economen rekenen.

Bij al zijn succes bleef echter het heimwee naar Duitsland knagen en toen hij in 1828 toevallig een Duitse krant las schreef hij: „Nun habe ich wieder das Heimweh für sechs Wochen und bin solange zu amerikanischen Geschäften fast nicht zu gebrauchen ... Mir geht's mit meinem Vaterland wie die Müttern mit ihren krüppelhaften Kindern: sie lieben sie um so stärker, je krüppelhafter sie sind. Im Hintergrunde aller meiner Pläne liegt Deutschland“. Toen List dan ook in 1832 als beloning voor de ondersteuning van de verkiezingscampagne van president Jackson benoemd kon worden tot Amerikaans consul in Duitsland greep hij deze gelegenheid met beide handen aan.

Teruggekeerd in Duitsland begon hij weer te ijveren voor een grote sterke Duitse eenheid, een streven dat gevoegd bij zijn tragische einde hem later tot een soort volksheld zou maken. Boektitels als *Friedrich List als Prophet des neuen Deutschlands* en *Friedrich List, ein Prophet und Märtyrer deutscher Weltwirtschaft* spreken voor zich zelf. De in wezen romantische List zag een verenigd Duitsland dat zich aan alle kanten kon uitbreiden als hoogste ideaal waarvoor hij, zoals hij zei, wilde leven en sterven. Net zoals een kind dat groter wordt, gerechtigd is een grotere maat schoenen aan te trekken, achtte List Duitsland gerechtigd landen als Nederland, België, Denemarken en Zwitserland in te lijven. List wilde zelfs nog verder en via Hongarije uiteindelijk aan de Zwarte en Adriatische zee komen. Het gemak waarmee hij zijn conclusies trok laat zich proeven in het volgende citaat:

Holland ist nach seiner geographischen Lage wie nach seinen Handels- und Industrieverhältnissen und nach Abstammung und Sprache seiner Bewohner eine deutsche, in Zeiten deutscher Nationalerwürfnisse von Deutschland abgetrennte Provinz, ohne deren Wiedereinverleibung in den Deutschen Bund Deutschland einem Haus zu vergleichen ist, dessen Türe einem Fremden gehört (...). Auf der Seite Englands aber ist Holland ein Schildknappe der englischen Flotte; Deutschland einverleibt, ist es der Führer der deutschen Seemacht.

Inmiddels werden zijn pogingen om tussen de Duitse staten een douane-unie te creëren bekroond door het oprichten van de

Duitse Zollverein in 1834, het embryo van de latere Duitse staat.

Een van de mogelijkheden om een sterke natie te maken was het ontwikkelen van een spoorwegnet. Het Duitse spoorwegnet waarvoor hij ijverde in zijn vlugschrift *Über ein sächsisches Eisenbahnsystem als Grundlage eines allgemeinen deutschen Eisenbahnsystems und insbesondere über die Anlegung einer Eisenbahn von Leipzig nach Dresden* (1833), is na zijn dood in grote lijnen inderdaad zo uitgevoerd. Zijn *Eisenbahnjournal* werd echter al snel door de Oostenrijkse regering verboden en de eerste spoorweglijn tussen Leipzig en Dresden, hoewel op zich zelf een succes, brachten List wel veel aanvallen maar geen persoonlijk financieel voordeel. Een eredoctoraat aan de universiteit van Jena voor zijn verdiensten in dezen zou pas in 1840 volgen.

Toen berichten doorsijpelden dat hij bij een bankcrisis in de VS zijn gehele vermogen verloren had, reisde hij, mede om zijn door alle ruzies geschokte gezondheid wat rust te gunnen, naar Parijs voor informatie. Hier schreef hij in het kader van een prijsvraag, als uitwerking van de *Outlines*, zijn tweede grote werk: *Le système naturel de l'économie politique* (1837), dat overigens slechts een eervolle vermelding kreeg. In Parijs werkte hij met historische studies verder aan zijn bekendste boek *Das Nationale System der Politischen Oekonomie* dat in 1841 in Duitsland uit zou komen.

Daarbij stapte List af van het idee van een universele economische theorie. Hij legt sterk de nadruk op de historisch gegroeide verschillen tussen de diverse landen. Zonder de natie kan volgens hem de mens niet leven en hij had veel kritiek op de klassieken die deze schijf tussen individu en de mensheid zouden veronachtzamen. Het devies van zijn Parijse studie luidde dan ook *Et la patrie et l'humanité* en elders schreef hij: „Die vollkommene Nation — nicht die vollkommene Menschheit — ist die Aufgabe, die von der gegenwärtigen Zeit zu lösen ist”.

De ontwikkeling van naties gaf List weer in zijn „Stufentheorie”. Deze bouwt voort op het 18e-eeuwse idee dat de ontwikkeling van een land gaat in fasen, waarbij de ontwikkeling loopt van een primitieve fase, via een landbouwfase naar een landbouw/industrie fase en uiteindelijk naar een landbouw/industrie/handelsfase.

Hoewel het uiteindelijke doel vrijhandel moet zijn, moet een ontwikkelingsland gedurende de groei protectie naar buiten toepassen als de fase waarin het verkeert nog niet is volgroeid, aldus List. Ieder land moet zo zijn eigen, unieke productieve krachten ontwikkelen. Deze „Produktivkräfte”, waaronder ook de geestelijke en culturele capaciteiten van een land, zijn veel belangrijker dan de producten zelf: „Die Kraft, Reichtümer zu schaffen, ist ... unendlich wichtiger als der Reichtum selbst”. Hierbij is vooral de industrie belangrijk, die via „infant-industry protection” tot ontwikkeling moet worden gebracht:

„Die Manufakturen sind die Kinder und zugleich die Pfleger und Ernährer der Wissenschaften und Künste. Mit den Manufakturen erst entsteht die Fähigkeit der Nation, fremden Handel mit minder kultivierten Nationen zu treiben, die Schifffahrt zu vermehren, eine Seemacht zu grün-

den und den Überfluß der Bevölkerung durch Anlegung von Kolonien zu fernerer Vergrößerung des Nationalwohlstandes und der Nationalmacht zu verwenden.”

Deze protectie is des te noodzakelijker als men in het buitenland de producten goedkoper kan kopen dan men ze zelf maken kan want: „We buy cheaper from foreign countries only for a few years, but for ages we buy dearer; we buy cheap for the time of peace, but we buy dear for the time of war”. Lists „infant-industry”-argument blijft tot op heden vermeld in de economische leerboeken.

Nadat in 1839 zijn enige en zeer geliefde zoon plotseling overleed begonnen depressiviteit en onevenwichtigheid bij List zulke sterke vormen aan te nemen dat de dichter Heinrich Heine, een huisvriend, hem ten sterkste aanraadde zo snel mogelijk naar zijn vaderland terug te keren.

Hier werd hij het middelpunt van economische agitatie. Daarbij kreeg hij enerzijds veel eerbewijzen en zou zijn „Nationale System” uiteindelijk zelfs in het Frans, Russisch, Hongaars, Engels en Zweeds worden vertaald, maar anderzijds kreeg hij felle aanvallen te verduren. Het lukte hem ook niet een baan in staatsdienst met vaste inkomsten te krijgen. Zijn geschriften, waarvan Marx, die van de „bürgerliche Vulgärökonom” niets moest hebben, zelfs stelde: „In einer solchen ist wenigstens Schärfe, Leben und Mut”, trokken wel aandacht maar brachten weinig geld. Ook bij reizen naar Hongarije, België, Frankrijk en Engeland werd hij wel door koninklijke personen ontvangen en met eerbewijzen overladen maar bleven resultaten uit. Een laatste reis vond plaats in 1846 naar Engeland om dit land — waartegen hij vanwege haar economische suprematie altijd had gevochten — te bewegen met Duitsland een verbond aan te gaan tegen het steeds sterker wordende koppel Rusland, („daß bloße Conglomerat einer Menge von Barbarenhorden”) en Frankrijk. Ook hier blijft resultaat uit en toen de persoonlijke, zeer kwetsende aanvallen in Duitsland toenamen, waarbij men hem zelfs van plagiaat beschuldigde, vluchtte de overspannen List in een melancholische diepte naar het zonniger Italië. Hij komt echter niet verder dan Kufstein, waar hij alleen en in opperste depressie bleef hangen. In een laatste brief aan een vriend:

„... Und dazu die Zukunft — ohne Einkommen von meiner Feder würde ich um zu leben, das Vermögen meiner Frau (ich habe keins) aufzehren müssen, das noch lange nicht für sie allein mit den Kindern zureichen würde — nur zum allernotdürftigsten Auskommen. — Ich bin der Verzweiflung nahe”

Na lang zoeken vond men uiteindelijk op een stille plek in de bergen zijn door sneeuw bedekte lichaam. Het pistool waarmee hij zich gedood had, naast zich. Heuss zou later schrijven „Wenn der Name von Friedrich List genannt wird, bekommen die Deutschen ein schlechtes Gewissen” en Schumpeter: „He was a great patriot, a brilliant journalist with definite purpose, and an able economist who co-ordinated well whatever seemed useful for implementing his vision.”